

УДК 343.9: 343.575

12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Є.О. Гладкова, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем протидії
злочинності Харківського національного
університету внутрішніх справ

СИСТЕМА ТАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Статтю присвячено розкриттю змісту тактики протидії наркозлочинності як системи заходів пов'язаних з їх класифікацією, яка є необхідною через численність, різноплановість, різнорівневність, взаємопроникнення зазначених заходів. Яка дозволяє, диференціюючи ці заходи за різними підставами і розподіливши за відповідними групами, відвести кожному з них своє місце, встановити межі їхнього зіткнення, відношення і зв'язку один з одним у системі протидії наркозлочинності.

Ключові слова: тактика, протидія, система, заходи, проблема наркоманії, наркозлочинність, наркозлочин.

Статья посвящена раскрытию содержания тактики противодействия наркопреступности как системы мер связанных с их классификацией, необходимой из-за многочисленности, разноплановости, разноуровневости, взаимопроникновение указанных мероприятий. Которая позволяет, дифференцируя эти меры по различным основаниям и распределив по соответствующим группам, отвести каждому из них свое место, установит границы их соприкосновения, отношение и связи друг с другом в системе противодействия наркопреступности.

Ключевые слова: тактика, противодействие, система, меры, проблема наркомании, наркопреступность, наркопреступления.

The article is devoted to the disclosure of the content of the tactics of counteracting drug-related crime as a system of measures associated with their classification, which is necessary because of the numerical strength, versatility, different levels, and interpenetration of these measures. Which allows differentiating these measures for different reasons and distributing them according to the respective groups, allocating each one their place, determine the limits of their collision, relations and communication with each other in the system of counteracting drug-related crime.

Key words: tactics, counteraction, system, measures, the problem of drug addiction, drug-related crime, drug offense.

Перед Україною постає складне завдання подолання смертельної небезпеки у вигляді наркозлочинності. Це суспільно небезпечне явище може вразити як конкретну людину так і суспільство в цілому. Тому у рамках політики протидії наркозлочинності необхідно обрати найбільш якісну та ефективну тактику, визначити дієві засоби, прийоми, способи, які б могли справити ефективну протидію наркозлочинності.

Деякі аспекти досліджуваної проблематики досить активно розробляються як вітчизняними так і зарубіжними вченими, серед яких слід виділити таких як: О.М. Бандурка, І.Г. Богатирьов, М.Г. Вербенський, В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, О.Г. Колб, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, А.А. Музика, О.Н. Ярмиш, Х.П. Ярмака та ін. На дисертаційному рівні останнім часом наркозлочинність розглядали Л.В. Раєцька, І.В. Смирнова, К.Ю. Писаренко, С.В. Нікітенко, Я.В. Ступник та інші науковці.

Метою статті є конкретизоване розкриття змісту тактики протидії наркозлочинності як системи заходів пов'язаних з їх класифікацією, яка є необхідною через численність, різноплановість, різнорівневність, взаємопроникнення зазначених заходів. Вона дозволяє, диференціюючи ці заходи за різними підставами і розподіливши за відповідними групами,

відвести кожному з них своє місце, встановити межі їхнього зіткнення, відношення і зв'язку один з одним. В результаті класифікації можливо, зокрема, визначити ступінь значущості кожного заходу і відповідно черговість, пріоритетність впровадження в практику.

З урахуванням наявних у кримінологічній науці підходів [1, с. 29-31] для оптимально повного і різнобічного уявлення про систему тактичних заходів протидії наркозлочинності важливо класифікувати їх за такими підставами: спрямованістю (змістом); формою; рівнем; суб'єктом застосування; характером; функціями.

За *змістом* ці заходи можуть бути розділені на наступні групи: інформаційно-аналітичні; організаційні; навчально-освітні; науково-дослідні; технічні; медичні; економічні; фінансові; міжнародно-правові; контрольні; правотворчі; кримінально-правові та інші.

Інформаційно-аналітичні – це, зокрема, заходи щодо організації та реалізації комплексної системи збору та оцінки даних про наркотичну ситуацію в країні, включаючи різні соціальні групи населення, оцінки ступеня немедичного вживання наркотиків на державному і регіональному рівнях, виявленню груп населення підвищеного ризику до вживання наркотичних засобів [2, с. 17-22].

Організаційні заходи полягають у створенні органів і організацій, покликаних здійснювати реалізацію державної політики з контролю за наркотиками, розробці та підтримці проектів розвитку правоохоронних органів; визначенні напрямків програм і практики боротьби з наркозлочинністю. Організаційними заходами є, зокрема, такі, як прийняття і реалізація національних і регіональних програм подолання наркотизму, створення спеціальних правоохоронних, медичних та інших установ, служб і підрозділів по боротьбі з цим явищем; організація обліку культивування наркотичних рослин, організація контролю за виробництвом, зберіганням, використанням і т. п. наркотичних засобів у фармацевтичних і медичних установах, їх переміщення через державний кордон і т. д. [3, с. 77-82].

До *навчально-освітніх* відносяться заходи з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у правоохоронних структурах, засобах масової інформації, наркологічних установах, соціальних службах та інших сферах, діяльність яких пов'язана з наркоманією і наркоманами.

Науково-дослідні – це заходи, які полягають в аналізі показників наркотизму, виробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо його подолання, створенні і функціонуванні спеціальних науково-дослідних установ, визначенні нових методів його попередження [4, с. 201-210].

З *технічних* слід виділити заходи по ідентифікації наркотичних засобів, заходи з розробки обладнання для спеціальних лабораторій, дистанційних пристроїв для виявлення посівів наркотичних культур у важкодоступних і небезпечних для перевірок місцях, місцях їх таємного зберігання і транспортування і т.д.

До *медичних* заходів включаються такі як: створення системи лікувальних і відновлювальних заходів щодо хворих на наркоманію та інших осіб, що зловживають наркотиками; аналіз і узагальнення використовуваних методів скорочення захворювань, пов'язаних зі вживанням наркотиків.

Економічні – це заходи з фінансування різних програм і проектів по боротьбі з наркозлочинністю і наркоманією, заходів по зниженню попиту і пропозиції на наркотики, механізмів контролю за наркотиками, стимулювання і підтримки населення і господарств, що вирощують сільськогосподарські культури на площах, де раніше культивувалися наркотичні рослини і т.д.

Серед міжнародно-правових – заходи щодо взаємної правової підтримки держав у боротьбі з наркозлочинністю, полегшення екстрадиції, зміцненню співробітництва та міжнародних дій у боротьбі з незаконним обігом наркотиків, наркотизмом неповнолітніх і жінок, а також міжнародної системи контролю за лікарськими засобами і психотропними речовинами, що містять наркотики [5, с. 131-149].

Різноманітні *контрольні* заходи протидії наркозлочинності передбачають контроль за наступними сферами: вирощуванням наркотичних рослин для виключення «витоку»; незаконним посівом і вирощуванням; виробництвом наркотичних засобів, їх придбанням, зберіганням, обліком, відпусткою; товарообігом використовуваного при виробництві наркотиків спеціального обладнання, сировини, напівфабрикатів і хімікатів, аналогами наркотичних засобів; використанням міжнародних поштових відправлень для пересилання наркотиків, судами, які перебувають у відкритому морі, та повітряний судами – у міжнародному повітряному просторі; переміщенням через митні пункти; перетинанням державних кордонів; підходами до кордонів по суші, морю і повітрю; попитом і пропозицією наркотиків; застосуванням наркотичних засобів у лікувальних цілях в медичних установах і т.д.

Серед *правотворчих* заходів слід відзначити прийняття ефективного законодавства з протидії наркозлочинності, а також приведення національного законодавства у відповідність з конвенціями з проблем наркоманії [6, с. 56-58].

Кримінально-правові – це заходи кримінальної відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, посів і вирощування наркотичних рослин, а також інші суспільно небезпечні діяння, пов'язані з наркотиками. Ці заходи охоплюють як покарання за вказані злочини, так і конфіскацію знарядь і доходу від незаконного обігу наркотиків.

Серед інших заходів – посилення судової і правової систем, кримінально-процесуальні, адміністративні, пенітенціарні, постпенітенціарні, митні, освітні та інші заходи.

За таким критерієм класифікації, як *форма*, тактичні заходи протидії наркозлочинності поділяються на дві групи: врегульовані і не врегульовані законом.

До першої групи належать заходи: примусово-виховні; примусово-медичні; репресивні та запобіжно-репресивні; ті, що забезпечують активну

участь громадян у боротьбі зі злочинами та правопорушеннями; процесуальні; організаційно-управлінські.

Примусово-виховними є, зокрема, заходи: щодо обмеження дієздатності громадян, що зловживають наркотичними засобами; щодо позбавлення наркоманів батьківських прав; по розірванню трудового договору і застосування дисциплінарних стягнень за появу на роботі в нетверезому стані, у тому числі в стані наркотичних сп'яніння; щодо попередження злочинів, пов'язаних з наркотиками, адміністративно-правовими засобами та ін. [7, с. 93-99].

До *примусово-медичних* відносяться заходи кримінально-правового характеру у вигляді застосування до наркоману, який вчинив злочин, поряд з покаранням, примусового лікування (ст. 96 КК України).

Групу *репресивних та запобіжно-репресивних* заходів складають заходи, направлені на реалізацію норм Кримінального кодексу України, що забезпечують задачі запобігання злочинності (не прямо, але при розв'язанні інших завдань кримінального провадження). До таких заходів відносяться, наприклад: попередження заявника про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України), свідка або потерпілого – про відповідальність за надання завідомо неправдивого показання (ст. 384 КК України), свідка – за відмову від давання показань (ст. 385 КК України). До даної групи примикають також заходи, що зобов'язують громадян з'являтися за викликом посадових осіб окремих суб'єктів протидії злочинності для здійснення певних процесуальних дій [8], проведення профілактичної бесіди, здійснення іншого правомірного впливу (наприклад, відповідно до Закону України «Про прокуратуру» прокурор має право викликати посадових осіб і громадян, а також вимагати від них усних або письмових пояснень [9]).

Заходи, що забезпечують *активну участь громадян у боротьбі зі злочинами та правопорушеннями*, представлені необхідною обороною і крайньою необхідністю, що регламентовані відповідно ст. 36 і ст. 39 КК України. Стосовно боротьби зі злочинами, пов'язаними з наркотиками,

можливо, наприклад, визнання необхідною обороною заподіяння фізичної шкоди особі, яка схиляє іншу особу до вживання наркотичних засобів, а крайньою необхідністю – знищення майна, що належить наркоману і призначеного виключно для придбання наркотиків, зрозуміло, при наявності всіх умов правомірності відповідно необхідної оборони і крайньої необхідності.

Процесуальними є заходи:

- цивільно-процесуальні, що регулюються нормами про порядок визнання особи, яка зловживає наркотичними засобами, обмежено дієздатною і про подальше (після одужання) відновлення дієздатності;
- адміністративно-процесуальні, які регламентуються нормами про провадження у справах про адміністративні правопорушення;
- кримінально-процесуальні, передбачені нормами про порядок розслідування і судовий розгляд кримінальних проваджень про будь-які злочини, у тому числі пов'язані з наркотиками. Специфічну групу складають заходи, що покладають на правоохоронні органи обов'язок із забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [10]. Автономну сукупність утворюють тактичні засоби, застосовувані в рамках кримінально-процесуального закону при провадженні по справі і направлені на запобігання або припинення відповідних форм поведінки або дій. Сюди відносяться слідчі дії, пошукові заходи, криміналістичні операції профілактичної спрямованості, суб'єктами реалізації яких виступають слідчі, дізнавачі, тощо. Змістовною формою даних заходів є постанови про проведення слідчих дій, протоколи слідчих дій, погоджені плани проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Профілактичні заходи даної групи спрямовані на запобігання і припинення дії окремих криміногенних факторів, які потрапили в орбіту досудового розслідування.

До *організаційно-управлінських* відносяться заходи, що регламентовані адміністративно-правовими нормами, що визначають в загальній формі статус лікувально-виховних і лікувально-виправних установ для лікування

наркоманії, компетенцію судів щодо примусового направлення на лікування хворих на наркоманію тощо. Вони включають в себе також заходи, врегульовані іншими нормативними актами, що містять положення: про організацію в загальному виді системи органів і установ, функціями яких є боротьба зі злочинами, пов'язаними з наркотиками; про облік і лікування наркоманів; про взаємодію між відомствами з питань боротьби з наркозлочинністю.

Другу групу складають заходи, не передбачені в законах або інших нормативних актах: організаційні, освітні, технічні, а також, не пов'язані з примусом медичні, запобіжні та інші заходи.

За *рівнем* тактичні заходи протидії наркозлочинності можна розділити на наступні чотири групи: міжнародні; загальносоціальні; спеціальні та індивідуальні.

До заходів *міжнародного рівня* відносяться усі добре відомі і доволі поширені дії, що відбуваються у міжнародному масштабі за участю різних держав, причому не лише тих, які доєднались до міжнародних договорів або конвенцій, ратифікувавши їх. Такими заходами можуть бути будь-які з раніше перерахованих заходів – інформаційно-аналітичні, організаційні, навчально-освітні, науково-дослідні, технічні, медичні, економічні, фінансові, запобіжні, контрольні, правотворчі та інші.

Загальносоціальні – це заходи, що застосовуються в загальнодержавному масштабі і розраховані на вплив на суспільство в цілому, в тому числі пов'язані з охороною материнства і дитинства. До них відносяться заходи соціальної підтримки сімей, що мають дітей, у першу чергу одиноких матерів, попереджувальні та інші заходи соціальної підтримки, а також організаційно-управлінські, економічні, медичні, культурно-просвітницькі, спортивно-масові та інші заходи.

Спеціальними є заходи, спрямовані саме на подолання наркозлочинності і полягають у впливі, з одного боку, на певні види антигромадської діяльності, пов'язаної з наркотиками, а, з іншого – на ті чи

інші категорії осіб, схильних до такої діяльності, або хворих на наркоманію. До спрямованих проти певних видів діяльності відносяться, наприклад, заходи по знищенню незаконних посівів або дикорослих наркотичних рослин. А до здійснюваних щодо певних категорій осіб – заходи з лікування наркоманів; виявлення та обліку осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з наркотиками, або мають судимість за ці злочини, а також попередження з їх боку нових злочинів; профілактика наркотизації контингенту осіб підвищеного ризику і багато інших.

До *індивідуальних* належать тактичні заходи протидії наркозлочинності, що застосовуються відносно конкретних осіб, які є наркоманами, або які вчинили або схильні до вчинення злочинів чи інших правопорушень, пов'язаних з наркотиками; лікування, у тому числі примусового, осіб, хворих на наркоманію; притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності осіб, які вчинили відповідно злочини або адміністративні правопорушення, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсорами; запобігання і припинення злочинів з боку осіб, які готуються до вчинення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з наркотиками, і т.д.

Індивідуальними є також медичні, запобіжні, адміністративно-правові, кримінально-правові, кримінально-процесуальні та кримінально-виконавчі заходи.

За *суб'єктом застосування* тактичні заходи протидії наркозлочинності диференціюються на здійснювані: спеціально створеними органами і організаціями; медичними установами; правотворчими органами; правоохоронними органами; виконавчими державними органами, крім правоохоронних; громадськими формуваннями; іншими організаціями.

За *функціями* тактичні заходи протидії наркозлочинності доцільно класифікувати на предметні і методичні. До перших належать заходи, спрямовані на предмет впливу, тобто ті, що безпосередньо протидіють наркозлочинності, а до других – заходи, що забезпечують механізм реалізації

заходів першої групи, тобто сприяють подоланню наркозагрози опосередковано. Запобіжні заходи є предметними, науково-освітні та організаційні – методичними, а контрольні, медичні, правові, економічні та фінансові можуть виконувати функції як предметних, так і методичних заходів.

За часом здійснення тактичні заходи протидії наркозлочинності диференціюються на заходи ранньої, безпосередньої і постпенітенціарної профілактики.

Заходи *ранньої профілактики* є впливом на осіб, по-перше, не обізнаних про наркотики і небезпеки наркотизації, і, по-друге, обізнаних про це, але які не вживають наркотики. Запобіжний вплив на необізнаних осіб здійснюється шляхом пропаганди відповідних знань. Вплив на осіб, обізнаних про шкоду наркоманії, але які не вживають наркотики, полягає у їх «відриві» від оточення, в якому вживаються або можуть вживатись наркотичні засоби, що може бути досягнуто шляхом проведення індивідуальних профілактичних бесід з особами, що перебувають у подібному оточенні, членами їх сімей, товаришами по службі.

Заходи безпосередньої профілактики – це вплив на осіб, що вживають наркотики, у тому числі хворих на наркоманію. Він дає або може дати позитивні результати тоді, коли медичні заходи з лікування зазначених осіб поєднуються із соціальними заходами з їх реабілітації.

Постпенітенціарні заходи протидії наркозлочинності є впливом на осіб, які відбули покарання за злочини, пов'язані з наркотиками. Вони полягають у продовженні лікування від наркоманії, закріпленні позитивних результатів раніше проведеного лікування, нейтралізації несприятливого впливу з боку найближчого оточення, працевлаштуванні, а також запобіганні рецидиву злочинів, пов'язаних з наркотиками.

За *рівнем* тактичні заходи протидії наркозлочинності поділяються на міжнародні, державні й регіональні.

Міжнародними є заходи, що здійснюються на міжнародному рівні. До

них відноситься низка раніше названих спеціальних тактичних заходів протидії наркозлочинності. Крім того, міжнародними є такі заходи, що здійснюються міжнародними органами і організаціями, як розробка модельних програм щодо попередження наркотизму, сприяння країнам у виконанні умов конвенцій по боротьбі з наркоманією, надання допомоги у приведенні національного законодавства у відповідність з конвенціями, підготовка фахівців у сфері боротьби з наркозлочинністю для правоохоронних та інших органів різних держав, підтримка наукового розвитку країн-учасниць конвенцій, надання фінансової, технічної та іншої допомоги державам, які її потребують, для проведення і підвищення ефективності боротьби з наркоманією і наркозлочинністю, забезпечення доступу до міжнародної системи інформації про наркотичні засоби. Слід зазначити, що застосування міжнародних заходів в Україні зумовлено її прагненням до євроінтеграції, зокрема і у сфері спільної протидії наркозлочинності.

Державні заходи протидії наркозлочинності – це заходи, о здійснюються на території всієї держави, а *регіональні* – на території регіону – області. В якості державних і регіональних використовуються або можуть бути використані будь-які з перерахованих раніше загальних і спеціальних заходів протидії наркозлочинності.

За *характером* тактичні заходи протидії наркозлочинності поділяються на заходи-сигнали і заходи-дії. *Заходи-сигнали* представляють собою інформацію, пропозиції, вимоги про необхідність цілеспрямованого впливу на криміногенні фактори. Натомість *заходи-дії* належать в основному до правової або до культурно-виховної сфери (наприклад, участь правоохоронців у правовій освіті, навчанні та вихованні) [11, с. 57-58].

Наведені класифікації дозволяють контурно визначити ступінь значущості кожної групи тактичних заходів протидії наркозлочинності і є основою для побудови і подальшого дослідження системи цих заходів на даному рівні.

Підводячи підсумок викладеному, слід звернути увагу на той факт, що система тактичних заходів протидії наркозлочинності, як і аналогічний елемент стратегії, має складну структуру, здійснюється різними суб'єктами, на різних рівнях, в різних видах і формах, відносно різних об'єктів, на ранній і безпосередній стадіях прояву злочинної поведінки і властивостей особи, що з очевидністю свідчить про однорідність вихідних сукупностей, а також їх інтеграцію в єдине поліфункціональне об'єднання.

Вказане обумовлюється також тенденцією до взаємного проникнення різних видів і типів тактичних заходів протидії наркозлочинності на різні рівні базової діяльності, що пов'язане, в першу чергу, з необхідністю забезпечення комплексності впливу на відповідні фактори. У результаті цього правоохоронній практиці у кожному конкретному випадку може бути рекомендований конкретний набір форм і прийомів організації та здійснення протидії наркозлочинності, пов'язаний зі специфікою оперативно-службової діяльності на території обслуговування.

Переконані, що саме заходи протидії наркозлочинності даного класу сприяють активному привнесенню в цю діяльність нових підходів до її організації і здійснення, постановці її на справжню наукову основу, забезпеченню реального випереджального характеру кримінологічного впливу.

Список використаних джерел:

1. Литвинов О.М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів: Монографія. Херсон: «Олді-плюс», 2003. 312 с.
2. Бесчастный В. М. Напрями удосконалення інформаційного забезпечення у протидії злочинності. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2016. № 1. С. 17–22.
3. Бесчастный В. Н. Направления совершенствования организационного обеспечения противодействия преступности в Украине. Право и Политика: научно-методический журнал. 2016. № 3. С. 77-82.
4. Логунова М., Пшеничнюк О. Наукове забезпечення процесу

формування й реалізації державної політики в умовах модернізації українського суспільства. Вісник Національної академії державного управління. 2012. Вип. 4. С. 201-210.

5. Україна і міжнародне співробітництво проти незаконного обігу наркотиків. Суверенітет України і міжнародне право. К.: Манускрипт, 1995. С.131-149.

6. Україна і наркотики: актуальні правові питання протидії. *Нова політика*. 1996. № 6. С. 56-58.

7. Бережной А.В. Распространение наркотизма и проблемы принудительного лечения наркомании в Украине. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. Луганск, 2001. №1. С. 93-99.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Харків : Право, 2012. Т. 1 / О.М Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. 768 с.; Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Харків : Право, 2012. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. 664 с.

9. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Голос України від 25.10.2014 № 206.

10. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України. Відомості Верховної Ради України.1994. №11. Ст. 51.

11. Давыденко Л.М., Давыденко М.Л., Литвинов А.Н. Противодействие преступности: вопросы теории и практики : курс лекций. Харків : Тимченко, 2009. 152 с.